

К.і.н. Демочко Г.Л.

Харківський національний медичний університет, Україна

Опубліковані документальні джерела та їх роль у вивченні регіональної історії охорони здоров'я (на прикладі м. Харкова)

Регіональна складова у контексті загально історичного процесу все більше посилюється. Це викликає інтерес до студіювання різноманітних сфер суспільного життя та зокрема охорони здоров'я. Для істориків, які не мають спеціальної медичної освіти, дещо специфічною є робота над опублікованими документальними джерелами, які мають свої особливості, скориговані обраною темою дослідження.

Без сумніву, перше, що обробляє дослідник – це архівні джерела. Інший великий шар – опубліковані джерела, про які й піде мова. У дослідженні регіональної історії не треба відриватися від загальнодержавного контексту, тому для вивчення використовуються документи, видані союзним центром, республіканським центром та місцевими осередками. Різноманітні джерела й за своїм змістом – це й збірки законів, обіжники, статистичні відомості, путівники, періодика (як загального характеру, так і спеціальна медична), спогади сучасників тощо.

Відповідно до вищезазначених особливостей, звернемо увагу на ті документальні джерела, які грають велику роль при вивченні історії охорони здоров'я у Харкові за часів перебування міста у статусі столиці УСРР.

Перше, на що треба звернути увагу – це закони, накази та декрети. Радянська історіографія залишила по собі неоціненні за змістом та обсягом збірки таких узаконень. Це «Становление и развитие здравоохранения в первые годы советской власти. Сб. докум. и материалов (1917–1924 гг.)». У цій збірці ми маємо декрети РНК РРФСР, дія яких розповсюджувалася і на Україну. Декрети Радянської влади також були опубліковані у 1971 році 12-ти томних виданням, серед якого для обраного періоду можна використати 4 том. Значна частина документів, видана НКОЗ України міститься у «Збірнику найголовніших директив і розпоряджень у справах охорони здоров'я (1929–1930 гг.)», «Бюлетені Народнього Комісар'ята Охорони Здоров'я», «Збірнику медично-санітарного законодавства», «Медично-санітарному законодавстві УСРР». Місцеві розпорядження в медичній галузі вміщені в збірнику обов'язкових постанов Харківської міськради.

Для більш ґрунтовного вивчення охороноздоровчої сфери не можна оминати професійну діяльність медичного персоналу – рушіїв усього процесу. Розпорядження у сфері професійної діяльності медиків містяться у Бюлетені

ВУЦПС Медсантруд, а правова основа охорони праці медиків викладена у «Збірнику правил...».

Однак дослідження регіональної історії охорони здоров'я було б не повним без залучення місцевих документів. У вигляді інструкцій та вказівок вони виходили у Харкові, з них можна дізнатися про роботу санітарних лікарів, боротьбу з епідеміями, обслуговування застрахованих тощо. Ці документи – яскрава ілюстрація практичного поступу охорони здоров'я у Харківській губернії (окрузі). Значним чином вміщені вони були у «Хроніці здоровоохорони» [12], яка виходила додатком до популярного на той час журналу «Профілактична медицина». Сама ж «Профілактична медицина» - це ціла епоха у медичному друці [5]. Перший випуск у 1922 році спричинив сплеск активності у медичній спільноті – цей журнал був написаний живою мовою, він став більш доступним для пересічного жителя республіки, а значить і наближав громадськість до актуальних проблем в охороні здоров'я.

Ще один журнал – «Врачебное дело» – почав видаватися у 1918 році, ініціаторами видання були професори медичного факультету Харківського університету М.Ф. Мельников-Разведенков, В.Я. Данилевський, згодом до участі в ньому долучилося багато видатних медиків – К.Н. Георгієвський, М.П. Трінклер, С.В. Коршун, Л.Л. Рохлін, С.М. Ігумнов, О.М. Марзєєв [2]. В умовах політичної нестабільності в країні, громадянської війни вдалося видати лише 12 номерів журналу, після чого видання припинилося аж до 1922 року. Оскільки радянська влада більш-менш прихильно ставилася до харківської групи вчених та лікарів, то у 1922 році їм було дозволено відновити видання журналу «Врачебное дело».

Важливій справі – пропаганді здорового образу життя – був присвячений «Шлях до здоров'я» [13]. Цей журнал, заснований НКОЗ УСРР, і з 1925 року по 1936 рік друкувався в Харкові. Саме тому багато статей писалося на харківських прикладах. Важливими темами була санітарна просвіта населення, боротьба з абортами, друкувалися прості для сприйняття пересічного харків'янина статті з таких важливих тем, як епідемічні хвороби, громадське харчування. Величезна увага була приділена соціальним хворобам, таким як туберкульоз, алкоголізм, венеричні захворювання. Після активізації протиалкогольного руху у 1929 році, при «Шляху до здоров'я» починає друкуватися додаток «За тверезість» (виходив до 1932 року) [3]. Цей додаток став справжнім авангардом в справі просвіти населення, в ньому лейтмотивом стала проходити ідея того, що алкоголізм – хвороба, яку треба лікувати. Публікації в журналі «За тверезість» набули неабиякої популярності, основними кореспондентами та читачами було робітництво.

Різного роду інформативні статті та замітки про стан української радянської системи охорони здоров'я розміщувалися в газетах «Комуніст», «Вісті ВУЦВК»,

«Харківський Пролетарій», «Пролетарій», «Город», «Первая столица», «Робітничя газета».

Аналізуючи джерела по вивчення охорони здоров'я, звернути значну увагу на статистичні відомості. Саме завдяки статистиці історик може визначити багато особливостей розвитку процесу. У даному випадку статистична інформація дозволяє нам порівняти дані в різні роки, виявити прогресивні або регресивні тенденції, оцінити рівень допомоги населенню з різних боків. Знайдені статистичні дані з усієї території України дають змогу порівняти Харків з іншими містами.

Для цього найкраще за все звернутися до місцевих статистичних збірок та загальнодержавних (для порівняння даних): «Харківська округа. Статистичний щорічник» [8], «Справочник по Харьковской губернии» [6], «Статистические сведения по Харьков» [7], «Харківщина в цифрах і фактах» [9], «Мережа установ охорони здоров'я Харківської округи» [4], які виходили в різні роки.

Щоб порівняти стан медичної допомоги напередодні визначеного періоду та відповідно у 1920 – 1930-х роках, були використані путівники по Харкову 1915 та 1917 років та адресно-довідникові книги [10, 11]. В них містяться дані про всіх лікарів, які надавали допомогу харків'янам, можна переглянути цікаві рекламні оголошення. Завдяки цим путівникам можна стверджувати, що напередодні революції 1917 року місто в достатній мірі було укомплектоване медичними кадрами. До того ж багато з лікарів продовжували працювати за тими ж адресами та спеціальностями й у 1919 – 1934 роках.

Адресно-довідникові книги «Весь Харьков» вміщують у собі дані про медичні заклади та установи, що знаходилися в Харкові [1]. Для дослідження вони надають чимало важливого фактичного матеріалу: вміщено перелік установ, підвідомчих Наркомздорову, докладно подана інформація про клініки медичного інституту, перелічені лікувальні установи робмеду та губздороввідділу з переліком лікарів, які там працювали.

В цілому, опубліковані документальні джерела дозволяють ґрунтовно вивчити історію харківської охорони здоров'я у 1920–1930-х роках.

Література:

1. Весь Харьков. – Х., 1925, 1926, 1929, 1930.
2. Врачебное дело. – Х., 1922 – 1934.
3. За тверезість. – Х., 1929 – 1932.
4. Мережа установ охорони здоров'я Харківської округи. Статистичний збірник. – Х., 1929.
5. Профілактична медицина. – Х., 1922–1934.
6. Справочник по Харьковской губернии. – Х., 1923.
7. Статистические сведения по Харьков. – Х., 1918.
8. Харківська округа. Статистичний щорічник. – Х., 1927.

9. Харківщина в цифрах і фактах: до 10-х роковин Жовтневої революції. – Х., 1927.
10. Харьков: путеводитель для туристов и экскурсантов. – Х.: Харьк. об-во любителей природы, 1915.
11. Харьковский медицинский адрес-календарь на 1917 год. – Х., 1916.
12. Хроніка здоровоохорони. – Х., 1926–1929.
13. Шлях до здоров'я. – Х., 1925 – 1934.